

Repertoria in maten en soorten

Anton Vernooij

Inleiding

De omlooptijd van een kerkelijke liedbundel hangt in hoge mate af van de schommelingen en ontwikkelingen binnen de liturgische cultuur van een land of regio. Wat bijvoorbeeld de protestantse eredienst betreft werd de 'bundel-1938'¹ pas na 35 jaar, in 1973, opgevolgd door het *Liedboek voor de Kerken*.² Er zat in die jaren geen echt revolutionaire beweging in de praktijk van de eredienst. Het *Liedboek* kreeg echter op zijn beurt echter al spoedig gezelschap van andersoortige collega's. Er was na 1973 in liturgisch opzicht dan ook veel aan de hand. Een ander voorbeeld is de overvloed aan liedbundels voor de rooms-katholieke liturgie, welke in de vruchtbare jaren '60 en '70 van de twintigste eeuw uit velerlei hoek over ons werden uitgestrooid. Deze periode werd in feite goeddeels afgesloten door de eerste editie van *Gezangen voor Liturgie* in 1984.³ De stroom werd vanaf dat moment aanzienlijk minder sterk, met name ten gevolge van stabiliserende tendensen binnen het overigens nog gevarieerde liturgievieren en vanwege de secularisatie.⁴ Gelukkig kwam de stroom in de jaren '90 niet tot stilstand, met name niet door de opkomst van een keur aan alternatieve religieuze bewegingen, die zich op gevarieerde wijze kind tonen van de huidige belevingscultuur. Ook de interkerkelijke osmose van de liedcultuur speelt een belangrijke rol in dit proces.⁵

Tot op vandaag zijn in de liturgie liedbundels van velerlei maten en soorten in omloop. Kenmerkend zijn nog immer hun soms min of meer particuliere her-

¹ *Psalmen en Gezangen voor den eeredienst der Nederlandsche Hervormde Kerk in opdracht van de algemeene synode der Nederlandsch Hervormde Kerk opnieuw verzameld en bewerkt. Aan de Nederlandsche Hervormde Kerk aangeboden door de Algemeene Synode in het jaar onzes Heeren 1938* (Amsterdam 1938).

² *Liedboek voor de Kerken* ('s-Gravenhage / Leeuwarden 1973).

³ *Gezangen voor Liturgie* (Hilversum 1984; 2^e vermeerderde druk Baarn 1996).

⁴ In mijn geenszins volledige verzameling bevinden zich 196 verschillende liedbundels voor de rooms-katholieke Nederlandstalige liturgie, uitgegeven in de jaren 1960; voor de jaren 1970 kwam ik tot een aantal van 73. Voor de jaren '80 en '90 waren het er respect. 34 en 18, de gelegenheden uitgaven niet meegerekend.

⁵ Actuele liedbundels die deze verscheidenheid articuleren zijn o.a. *Laus Deo. Gebeden, vieringen, gezangen* (Roermond 2000); de zangbundel voor de katholieke charismatische vernieuwing *Zing een nieuw lied* (Helmond 1996); veel in rooms-katholieke kringen gebruikte uitgaven van de Interkerkelijke Stichting voor het Kerklied, zoals de serie *Zingend Geloven* (eerste deel 1983, achtste en laatste deel 2004) en de *Evangelische Liedbundel* (Zoetermeer 1999).

komst, de wisselende opvattingen van hun samenstellers omtrent de kwaliteiten van teksten en melodieën en met name het vrije liturgische gebruik van gezangen in de volkstaal. Daarnaast lijkt in onze huidige postmoderne kerkelijke cultuur volgens sommigen de vraag gewettigd of de volkstaalliturgie intussen niet gebaat zou zijn met ordening en reglementering, zoals de Latijnse liturgie die vanouds kent in onder andere het *Graduale* en *Antiphonale Romanum*. Moeten er door het kerkelijk leergezag criteria worden opgesteld voor de kwaliteit van tekst en melodie van liturgische gezangen? Is de tijd rijp voor de komst van een soort Nederlands Graduale? Zou zoiets werkelijk een goede zaak zijn? Ziehier enkele vragen, welke ik mij voor dit artikel gesteld heb. Aanleiding was de publicatie door de Vaticaanse ‘Congregatie voor de Goddelijke eredienst en de sacramentendiscipline’ van de zogenoemde ‘vijfde instructie’, beginnend met de woorden *Liturgiam authenticam*, over het gebruik van de volkstaal in de officiële liturgische boeken,⁶ die in artikel 108 de bisschoppenconferenties verplicht voor hun gebied een door ‘Rome’ te confirmeren officieel repertorium van liturgische gezangen te doen samenstellen. Dat bracht weer nieuwe vragen met zich mee: Wat wordt daarmee bedoeld? Hoe verhoudt een dergelijk repertorium zich tegenover andere liedbundels? Verliezen deze laatste nu hun bestaansrecht? Bij een poging tot antwoord op deze vragen gaat mijn blik over onze landsgrenzen heen. In enkele Europese landen wordt momenteel namelijk – instructie of niet – op verzoek van de bisschoppenconferentie gewerkt (of is gewerkt) aan een nieuwe landelijke zangbundel voor de rooms-katholieke liturgie. Bestaan er inhoudelijke tegenstellingen in het kerkelijk beleid ten aanzien van het gebruik van liedbundels in de liturgie? Enerzijds wordt namelijk, vooral door ‘Rome’, aangedrongen op de ‘herbronning van de herbronning’, op uitzuivering en op een heroriëntatie op traditionele vormen en expressies,⁷ ook op het gebied van de liturgische muziek. Tegelijkertijd lijkt in enkele West-Europese landen het bisschoppelijk beleid gericht te zijn op een verdere eigentijdse vernieuwing van het kerklied, waarbij een restrictief voorschrijven van een exclusief liturgisch gezangenrepertoire niet aan de orde lijkt. In genoemde instructie wordt aan de nationale bisschoppenconferenties gevraagd binnen vijf jaar een officieel te confirmeren *directorium seu repertorium* van gezangen voor de liturgie samen te stellen, terwijl van de andere kant in Duitsland, Frankrijk, Zwitserland en Italië de laatste jaren actief wordt of is gewerkt aan een nieuwe, bisschoppelijk bevorderde en goedgekeurde landelijke liedbundel, die het ge-

⁶ CONGREGATIO DE CULTU DIVINO ET DISCIPLINA SACRAMENTORUM: *De usu linguarum popularium in libris liturgiae Romanae edendis* (2001).

⁷ Vgl. CONGREGAZIONE PER IL CULTO DIVINO E LA DISCIPLINA DEI SACRAMENTI: *Spiritus et Sponsa, Atti della Giornata commemorativa del XL della ‘Sacrosanctum Concilium’* (Rome 2003); J. RATZINGER: *Der Geist der Liturgie. Eine Einführung* (Freiburg / Basel / Vienna 2000); *Herbronning van de Eredienst. Veertig jaar Constitutie over de Liturgie van Vaticanum II*, speciaalnummer *Communio, Internationaal Katholiek Tijdschrift* 28 (2003 nr.5-6).

bruik van andere (niet in de bundel opgenomen) gezangen niet enkel uitsluit en zelfs bevordert. De Vaticaanse instructie bepaalt in artikel 108:⁸

Liturgische gezangen en hymnen zijn van bijzonder belang en hebben een krachtige uitwerking. Vooral op zondag, ‘de dag des Heren’, brengen de gezangen van het gelovige volk dat voor de viering van de heilige Mis bijeen is, niet minder dan de gebeden, lezingen en homilie op authentieke wijze de boodschap van de liturgie en tegelijkertijd bevorderen zij de gevoeligheid voor het gemeenschappelijk geloof en voor de liefdesgemeenschap. Als zij vrij algemeen door het gelovige volk worden gezongen, *dienen zij zo weinig mogelijk te veranderen*, zodat verwarring onder het volk vermeden wordt. Binnen vijf jaar, te rekenen vanaf de uitgave van deze Instructie, dienen de bisschoppenconferenties te zorgen dat er een *directorium of overzicht* van teksten uitgegeven wordt, die bestemd zijn voor de liturgische zang (...) Een dergelijk overzicht dient voor erkenning (*recognitio*) aan de Congregatie voor de goddelijke Eredienst en de Regeling van de Sacramenten toegezongen te worden.

Liturgisten met meer kennis van zaken hebben al publicaties gewijd aan de achtergronden en de zin van het kerkelijk beleid der laatste jaren.⁹ Mijn opzet is vanuit liturgisch-hymnologische hoek argumenten aan te dragen voor mijn idee dat, mede gezien de hedendaagse werkelijkheid in andere landen, de geopperde tegenstelling wellicht niet zo groot is als nu wordt gesuggereerd en dat niemand zich gedwongen hoeft te voelen de pas gepubliceerde liedbundels weer uit de roulatie te nemen of de voorbereiding ervan te staken.¹⁰ Gaat het in deze kwestie om de twee kanten van één medaille, die beide hun positieve kanten hebben? Zijn beide met elkaar gediend? De vraag blijft hoe een eigen landelijke liedbundel gezien mag worden in het perspectief van het kerkelijk beleid. Biedt een officieel repertorium (nog) mogelijkheden voor een eigentijdse en een eigen vormgeving van een landelijke liturgische liedbundel? Bovendien: Is ‘Rome’ werkelijk uit op een soort vastgelegd proprium in de volkstaal? Ik wil voor een mogelijk antwoord op deze vragen, behalve op het buitenlandse beleid, onder

⁸ Vertaling Nationale Raad voor Liturgie (NRL), ontleend aan *Liturgische Documentatie* 1 (Zeist 2002) 74. Cursief AV; ook voor de hierna komende citaten. Verderop in dit artikel zal ik wijzen op een niet geheel correcte vertaling door de NRL van de oorspronkelijke tekst.

⁹ Vgl. o.a. L. VAN TONGEREN: ‘Naar een muzikale kleur van de zondag?’, in IDEM (red.): *Klankekleur. De muzikale markering van de zondagsliturgie* (Kampen 2004) 7-16; P. POST: ‘Over de historische referentie in de rooms-katholieke ‘Hervorming-van-de-hervormingsbeweging’’, in *Jaarboek voor Liturgie-onderzoek* 20 (2004) 88; P. PHAN: ‘Liturgical Inculturation: Unity in diversity in the postmodern age’, in K. PECKLERS (ed.): *Liturgy in a postmodern world* (London / New York 2003) 55-86; L. VAN TONGEREN: ‘De inculturatie van de liturgie tot (stil)stand gebracht? Kanttekeningen bij een Romeins document over liturgie en inculturatie’, in *Jaarboek voor Liturgie-onderzoek* 12 (1996) 164-186.

¹⁰ Vgl. in dit verband de verschillende artikelen in het al geciteerde L. VAN TONGEREN: *Klankekleur*.

andere ook wijzen op het verleden, waarin telkens tijdens een bloeiperiode van het kerkelijk-liturgische lied een roep heeft geklonken om eenheid en vertrouwdheid. Het genre ‘repertorium’ heeft dan ook een lange geschiedenis. De belangrijkste vraag is tenslotte uiteraard wat men hieronder moet verstaan. Een vertrouwd en stabiel kernrepertoire, beperkt van omvang – ziehier naar mijn mening de bedoeling van een repertorium – is fundamenteel voor de liturgische praktijk.

Bij de beantwoording van de gestelde vragen wil ik, na een overzicht van wat er in de landen om ons heen op gebied van het liturgische lied gaande is, de hulp inroepen van een voorbeeld uit de praktijk. De casus is Italië, waar de bisschoppenconferentie in 2000, een jaar vóór het verschijnen van de instructie *Liturgiam authenticam*, een *Repertorio nazionale di canti per la liturgia* heeft doen verschijnen. Bedoelt Rome zoiets? Inhoud, bedoelingen en gebruiksmogelijkheden van dit repertorium zullen aan de orde worden gesteld. Ik zal de bedoelingen van de Italiaanse bisschoppen vergelijken met die van de Nederlandse Nationale Raad voor Liturgie. Het Italiaanse voorbeeld is extra interessant omdat de Romeinse instanties de verwoording van het bewuste artikel van de instructie voor een deel aan het voorwoord ervan lijken te hebben ontleend. Het valt overigens op dat ook in de verantwoording van de inhoud der bundels in andere landen deels dezelfde argumenten worden gehanteerd, zij het in verschillende bewoordingen. Zij vullen in zekere zin alle het begrip ‘repertorium’ in op eigen manier. Er bestaan vanouds in de liturgie repertoria in overvloed. Het liturgisch vieren kan niet zonder.

Europees panorama

Ik koos bij het nu volgende overzicht niet voor historische overzichten, maar voor een analyse van de momenteel in enkele West-Europese landen gebruikte of in voorbereiding zijnde officiële-kerkelijke bundels. Ik heb daarbij telkens de kwestie van het repertorium in het achterhoofd. Een en ander staat in chronologische volgorde.

1. Spanje: *Cantoral Litúrgico Nacional*

In Spanje is al sinds 1982 het *Cantoral Litúrgico Nacional* in gebruik. In het voorwoord noemt kardinaal Gonzales als selectiecriteria de geschiktheid van de gezangen voor de liturgie, het vormen van een *repertorio de base* en de bevordering van de muzikale cultuur van het Spaanse volk.¹¹ De gezangen zijn achtereenvolgens ingedeeld in de categorieën Eucharistie – Advent – Kerstmis – Veertigdagentijd – Goede Week – Pasen – H. Geest – Feesten van de Heer –

¹¹ SECRETARIADO NACIONAL DE LITURGIA: *Cantoral Litúrgico Nacional* (Barcelona 1982) 7.

Maria – Kerk/zending/getuigenis – Sacramenten – Uitvaart – Psalmen – Lof en dank – Getijden – Verschillende gezangen. De 33 ‘psalmen’ staan veelal in de responsoriale vorm en zijn een aanvulling op de 58 antwoordpsalmen die bij de gezangen van de Eucharistie opgenomen zijn. De inhoudsopgaven achterin bevatten ook een *Índice de los cantos interleccionales*, verdeeld over de driejarige lezingencyclus. Een officieel stempel werd ook gegeven aan de tweedelige serie *Celebración Cantada de la Liturgia de las Horas*.¹²

2. Italië: *Nella casa del Padre*

In 1997 verscheen in Italië op gezag van de *Sezione di Pastorale liturgica e di Musica* van de regionale Italiaanse bisschoppenconferentie van Piemonte de vijfde, geheel bewerkte en uitgebreide editie van *Nella casa del Padre* (= NCP; ‘In het huis van de Vader’).¹³ Deze bundel heeft in Italië grote landelijke verspreiding gekregen. Na de eerste uitgave in 1969 onderging hij bij de vierde druk in 1985 een aanmerkelijke uitbreiding en vernieuwing. Nieuw was vooral de aandacht voor het parochiële getijdengebed, met name voor lauden en vespers. De vijfde, opnieuw uitgebreide en voorlopig laatste druk dateert van 1997. Bijzondere aandacht voor NCP is geboden omdat de Italiaanse bisschoppen niet enkel deze bundel promoten, maar in 2000 ook het reeds genoemde *Repertorio nazionale di canti per la liturgia* hebben gepresenteerd, daarmee demonstrerend dat het een het ander niet uitsluit.

Ook NCP is volgens zijn ondertitel een ‘repertorium van gezangen voor de liturgie’. De daartoe vereiste kwaliteitscriteria, die in de inleiding nader worden verwoord, zijn soms woordelijk identiek aan de criteria die werden gehanteerd voor de selectie van de gezangen voor het *Repertorio nazionale*:

- a. De teksten zijn bijbels en theologisch verantwoord. Te povere of sentimentele teksten werden vermeden. Ook heeft de bundel geen omschrijvende of eigentijdse nieuwe verwoordingen van officiële liturgische teksten, zoals die van bijvoorbeeld ‘Eer aan God’ of de Geloofsbelijdenis.
- b. Het is een bundel voor de liturgie, dus zal de gebruiker enkel teksten, vormen en genres aantreffen, die worden gevraagd door de liturgie en het liturgisch jaar. Dit laatste blijkt overigens voldoende openingen te bieden naar de devotionele sector.
- c. Voorop staat goede zingbaarheid, ook door gemeenschappen met weinig muzikale vorming.

NCP bevat in totaal 930 gezangen. Zijn indeling is achtereenvolgens:

1. getijdengebed; lauden en vespers volgens de vierwekelijkse indeling, plus psalmen voor gebruik op wekdagen, samen 19 psalmen, 7 kantiëken en 6 res-

¹² *Himnos* (Barcelona 1978) en *Laudes y Vesperas* (Barcelona 1988-87).

¹³ *Nella casa del Padre. Repertorio di canti per la liturgia* (Turijn 1997). Vgl. A. VERNOOIJ: ‘Nella casa del Padre’, in *Gregoriusblad* 129,2 (2005) 75-77.

ponsories, 4 zettingen van de lofzang van Zacharias, 6 zettingen van de lofzang van Maria, orde van dienst van de completen.

2. 61 psalmen, kantieken en responsoria voor het liturgisch jaar en heiligenfeesten.
3. 200 gezangen voor de eucharistie.
4. 48 refreinen voor algemeen gebruik.
5. algemene gezangen voor het liturgisch jaar en kerkelijke feesten.
6. 485 andere gezangen voor de 'tijden en feesten', 'Sacramenten', en 'Christelijk leven'.

Zoals te verwachten in een Zuid-Europees land vallen de melodieën op door hun cantalibiteit. Zo werden de eenstemmige voorzangverzen melodisch niet vaak als recitatief geconcipeerd. Ze zijn soms klassiek, soms ritmisch. NCP lijkt vooral bedoeld voor de bijeenkomsten in het kader van de *cammino neocatechumenale*.¹⁴ De neocatechumenale beweging kent in Italië veel aanhang, onder andere dank zij de morele steun van de laatste pausen tot en met Johannes Paulus II. Daarnaast en in mindere mate zal NCP zeker graag gebruikt worden bij bijeenkomsten in charismatische sfeer. We komen in NCP dan ook veel canons, sequensmatige melodieën, twee- en driestemmigheid en tekstherhalingen (*Alleluia!* – *Lode all'Altissimo!*¹⁵ – *Vieni, Spirito Santo!*¹⁶) tegen.

Een andere karakteristiek van NCP is zijn grote aandacht voor het getijdengebied. Vooral binnen de neocatechumenale beweging worden de lauden en de vespers gezongen. Ook in 'gewone' parochies is men soms gewend om de (dagelijkse) eucharistie te besluiten met het zingen van de completen en/of voorafgaand een deel van de vespers te zingen. De psalmen staan alle in de responsoriale vorm. De responsoria zelf hebben de vorm van het traditionele gregoriaanse klein responsorie. NCP is duidelijk een bundel voor speciale groepen. In het voorwoord van hun *Repertorio nazionale* dringen de Italiaanse bisschoppen aan op de uitgave van zulke speciale repertoria.

3. Zwitserland: *Katholisches Gesangbuch*

Het Zwitserse *Katholisches Gesangbuch*¹⁷ is sinds 1998 in omloop. Het hoort tot de categorie van de *Gebet- und Gesangbücher*, zoals we die al sinds de negentiende eeuw kennen in de Duitstalige landen: de liedbundel als geloofs- en familie-

¹⁴ Dit betekent zoveel als 'Neocatechumenale pelgrimsreis'. De bijeenkomsten zijn een leerroute naar een opnieuw beleefd geloof, waarbij de aanwezigen zich opnieuw als geloofsleerlingen beschouwen.

¹⁵ 'Lof zij de Allerhoogste!'

¹⁶ 'Kom, heilige Geest!'

¹⁷ *Katholisches Gesangbuch. Gesang- und Gebetbuch der deutschsprachigen Schweiz. Herausgegeben im Auftrag der Schweizer Bischofskonferenz* (Zug 1998).

boek.¹⁸ In dit genre staan de gezangen ingekaderd tussen teksten voor sacramentele en gebedsvieringen en gebeden voor privé-gebruik. In de keuze van tekst- en melodiegenres is bewust aansluiting gezocht bij het protestantse evangelische gezang, bij de gezangen van de verschillende charismatische bewegingen en bij die van Taizé. De indeling der gezangen en gebeden van de bundel is:

- Christliches Leben aus der Gemeinschaft mit Gott* (Sacramenten, waaronder vooral de Eucharistie – gemeenschap met God)
- Christliches Leben im Jahreslauf* (Zondag – de ‘sterke’ liturgische tijden – het overige kerkelijk jaar – Christusfeesten)
- Als Christus leben in dieser Welt* (Kerk – ambten en bijzondere diensten – christelijk leven – ontmoeting met God in beroep en familie)
- In gemeenschap met de heiligen – Litanieën. De inhoudsopgave vermeldt 726 gezangen.¹⁹

4. Italië: *Repertorio nazionale de canti per la liturgia*

Het Italiaanse *Repertorio nazionale di canti per la liturgia* uit het jaar 2000, waarover hierna dus meer, beleefde zijn eerste uitgave in 1979²⁰ en is geen liedbundel in de eigenlijke zin, omdat het geen teksten en ook geen enkele melodie bevat, maar enkel de tekst-incipits van slechts 360 gezangen plus notities omtrent de auteurs van tekst en melodie en van de bundel waaraan het betreffende gezang werd ontleend, en waarin dus deze tekst en melodie te vinden zijn. Dit dunne boekje van 110 pagina’s is in zekere zin de inhoudsopgave van een niet bestaande bundel. Natuurlijk zijn in dergelijke situaties uitgeverijen er snel bij met een gebundelde uitgave van de volledige tekst en melodie van de lijst. Merkwaardigerwijze heb ik van de 1979-editie inderdaad in enkele Italiaanse parochiekerken een dergelijke uitgave aangetroffen,²¹ echter (nog?) niet van die uit 2000. Misschien speelt mee, dat de uitgave-1979 nog sterk het karakter van een devotieliedbundel vertoont en dat de gebruikers daarvan ook vandaag geen behoefte voelen hun langzamerhand vertrouwde basisrepertoire uit te breiden met relatief onbekende, weliswaar meer liturgische liederen. De Italiaanse bisschoppenconferentie heeft in 2003 aan elke bisschop in een grote, slecht ge-

¹⁸ Vgl. P. LEIST: ‘Schweizer Kirchengesangbuch – vielstimmig und harmonisch’, in *Gregoriusblad* 129,3 (2005; in voorbereiding)

¹⁹ Het (grote) aantal gezangen bij de verschillende categorieën is moeilijk aan te geven, omdat ze verspreid tussen de teksten staan opgenomen.

²⁰ Toenmalige titel: *Repertorio-base a carattere nazionale*. Vgl. *Notiziario della Conferenza Episcopale Italiana* (1979) 17–27.

²¹ *Repertorio. Canti per la liturgia* (Carrara 1981). Verschenen als uitgave van de Associazione Italiana di Santa Cecilia (de Italiaanse tegenhanger van de Gregoriusvereniging).

lijmde en niet voor gebruik in de kerk bedoelde uitgave de partituur van alle gezangen in fotokopie toegezonden.²²

5. Frankrijk: *Chants Notés de l'Assemblée*

Het Franstalige *Chants Notés de l'Assemblée* uit 2001 geldt als officiële bundel voor de francofone liturgie in Frankrijk, België, Luxemburg, Zwitserland, Canada en Noord-Afrika. Volgens het voorwoord bij de bundel achtten de bisschoppen de tijd gekomen *d'apprécier les productions susceptibles de prendre place dans un répertoire commun à toutes les assemblées qui célèbrent en langue française*. Pastoraal voegen zij er aan toe te willen *encourager poètes et compositeurs à poursuivre leur travail*.²³ De samenstellers vragen zich op de website van uitgever Bayard af of er in de periode van de vele bundels en liederen van verschillende en voorbijgaande aard niet een verkeerd idee over de aard van een liturgisch gezang is gaan overheersen, namelijk 'vandaag gezongen, morgen niet meer'.²⁴ Hoe kan er zo bij de gelovigen een *mémoire croyante* worden ontwikkeld? Daartoe is 'een vorm van stabiliteit en noodzakelijke herhaling' vereist.

Hoe kunnen we werkelijk Kerk zijn met meer dan 10.000 gezangen in omloop? Bovendien wordt het dan moeilijk mee te zingen in een andere kerk (...) Het is er niet om te doen een exclusief repertoire vast te stellen of om nieuwe creaties te verbieden, maar om de christenen een *fonds de répertoire commun* te bieden, dat samen-vieren meer mogelijk maakt, én om door middel van gezangen met de juiste inhoud, die hun waarde bewezen hebben, de waarheden van het christelijk geloof vast te leggen.²⁵

De Zwitserse liturgist Jean-Claude Crivelli stelt bij zijn commentaar op *Chants Notés* dat in vroegere liedbundels bij de selectie van de gezangen te weinig rekening gehouden is met de vereiste muzikale vorm en liturgisch-textuele inhoud van een gezang.

We beginnen eindelijk te begrijpen dat de ware lyrische en muzikale expressie van een liturgisch gezang wordt bepaald door de rite zelf. Alleen dan kunnen muzikale vormen een rituele, met andere woorden 'sacramentele' expressie van het *mysterion célébré* zijn.²⁶

²² De vicaris voor de liturgie van het bisdom Pescara was zo vriendelijk mij het exemplaar van zijn bisdom te schenken. Voor hem had het blijkbaar geen nut.

²³ COMMISSION INTERNATIONALE FRANCOPHONE POUR LES TRADUCTIONS ET LA LITURGIE (C.I.F.T.L.): *Chants notés de l'assemblée* (s.l., Bayard Editions 2001) 5.

²⁴ Website: www.Bayardpresse.com.

²⁵ Dit en andere citaten zijn in eigen vertaling.

²⁶ J.-C. CRIVELLI: 'Autour d'un nouveau manuel de chants. Propos sur le chant d'assemblée', in *La Maison-Dieu* 234,2 (2003) 81-101.

In een artikel voor het *Gregoriusblad* verwijst Crivelli naar de inleiding op het *Romeins Missaal*, waarin aan de bisschoppenconferenties wordt opgedragen geschikte melodieën goed te keuren, vooral ‘voor de teksten van het misordinarium, voor de antwoorden en acclamaties van het volk en voor bijzondere ritengedurende het liturgisch jaar’.²⁷ Het gaat intussen om een basisrepertoire, waaraan ieder land of landstreek in een eigen uitgave de eigen cultuur en tradities mogen en eigenlijk moeten toevoegen, zoals bijvoorbeeld na de verschijning van *Chants Notés* (al) in Canada en de Elzas is geschied.²⁸

De bundel opent met alle psalmen van de lectionaria voor zon- en feestdagen. Ze staan in de responsoriale vorm: een eenvoudige voorzang-formule plus antifoon. Daarna komt een grote serie gezangen voor het ordinarium van de mis. Deze worden gevolgd door ongeveer 400 gezangen in velerlei vorm en melodisch genre voor achtereenvolgens de liturgische tijden, de zondagen door het jaar, de viering der sacramenten, vigiliëvieringen, *temps de prière* en het getijdengebed. Deze laatste categorie omvat slechts 17 gezangen. De inhoudsopgave vermeldt daarnaast nog de eventueel voorkomende andere zettingen van eenzelfde psalm, 13 kantiëken (alle in de responsoriale vorm: eenvoudige voorzang plus refrein) en 93 algemeen te gebruiken antifonen, die ook vergezeld gaan van een passende voorzangformule.

6. Duitland: *Gotteslob*

In de Duitstalige landen behalve Zwitserland wordt sinds 1975 *Gotteslob*²⁹ gebruikt. Deze verving de eigen liedbundel, die er traditioneel door ieder bisdom op nagehouden werd. *Gotteslob* kreeg voor ieder bisdom naast het *Stammteil* een diocesaan gedeelte, waarin naast eigen *Liedgut* vooral ook liederen werden opgenomen, die de zifting voor het centrale deel niet hadden doorstaan. Dit diocesane deel is sinds 1975 door de meeste bisdommen bewerkt en uitgebreid. Het eerste grote deel van de bundel bestaat uit persoonlijke gebeden voor in de kerk en thuis. Het tweede is gewijd aan ‘Het leven van de christen vanuit de sacramenten’. In deze twee delen zijn slechts sporadisch liederen opgenomen. Vanaf het derde deel (‘Het leven van de gemeente in het kerkelijk jaar’) begint het eigenlijke liedboek met gezangen en gebeden voor achtereenvolgens de sterke tijden van het kerkelijk jaar, de Eucharistie met de traditionele *Messreihen*, een voortzetting van de aloude *Liedmesse*, en de Christusfeesten. Deel IV omvat gebeden en gezangen voor de heiligen en de Kerk en deel V die voor gebedsdiensten, getijdengebed en de *Andacht*.

²⁷ J.-C. CRIVELLI: ‘Chants Notés de l’Assemblée. De nieuwe Franstalige liedbundel’, in *Gregoriusblad* 129 (2005) 23-25.

²⁸ Vgl. respect. de bundels *D’une meme voix* en *Louange à Dieu*.

²⁹ *Gotteslob. Katholisches Gebet- und Gesangbuch, herausgegeben von den Bischöfen Deutschlands und Österreichs und der Bistümer Bozen-Brixen und Lüttich* (Stuttgart 1975).

De kritiek op *Gotteslob* behelst met name het theoretische karakter van de bundel. De teksten en melodieën zouden nietszeggend zijn en het aantal bekende liederen te klein. Ook zouden jongeren er weinig of geen graag gezongen liederen in aantreffen. Voor de huidige praktijk worden de ritmische liederen en ‘Taizé’ gemist en vindt men de gebruikte taal te weinig inclusief.³⁰

In de loop van 2001 hebben de bisschoppenconferenties van Duitsland en Oostenrijk het *Deutsches Liturgisches Institut* te Trier opgedragen voorbereidingen te treffen voor de totstandkoming van een nieuwe bundel met als werktitel *Gemeinsames Gebet- und Gesangbuch* (GGB). Na een uitgebreide informatieronde bij vele personen en instanties kwam ‘Trier’ tot de formulering van de uitgangspunten, die daarna officieel werden goedgekeurd. Een selectie daaruit: a) Het GGB moet als *Gebet- und Gesangbuch* zowel een liturgie- als een huisboek zijn, voor zowel enkeling als groep. b) Het GGB is de uitdrukking van het geloof van de Kerk en sluit aan bij de geloofs- en levenservaring van de hedendaagse mens in zijn religiositeit, spiritualiteit en zijn zoektocht naar geloof. c) In het GGB moeten gemeenschappelijke gebeds- en zangvormen voor alle christenen worden opgenomen, ook in andere talen. d) Er wordt uitdrukkelijk gevraagd om materiaal voor gebedsdiensten en om openheid naar alternatieve orden van dienst.

Dit zijn de belangrijkste landelijke gegevens. In Vlaanderen is voor oktober 2006 de publicatie van een nieuwe editie van *Zingt Jubilate* gepland.³¹ In het Verenigd Koninkrijk wordt momenteel niet gewerkt aan een nieuwe officieel-kerkelijke liedbundel. In de jaren '70 ontstonden binnen de *St. Thomas More Group* nieuwe liederen voor de liturgie. In de periode van de verdere inculturatie werden melodie en ritme vanuit Ierland en Schotland beïnvloed door de Keltische liedcultuur. Een liedbundel, samengesteld van hogerhand ziet men niet zitten uit vrees voor bevoogding en beperking van mogelijkheden.³² Er wordt in de kerken vaak gewerkt met een overhead projector of met ad hoc vervaardigde *leaflets*. De meest gebruikte liedbundels zijn *Hymns Old and New*,³³ *The Celebration Hymnal*³⁴ en *Praise the Lord*.³⁵

³⁰ O.a. H. ROTTER: ‘Theologische Aufsätze’, officiële website van Theologische Faculteit Innsbruck (www.theol.uibk.ac.at); artikel gedateerd 3 mei 2002.

³¹ *Zingt Jubilate. Gezangen en gebeden voor de Eredienst* (Brugge 1977). *Bijvoegsel Zingt Jubilate* (Brugge 1992).

³² Informatie van Peter Harrison (*Society of Saint Gregory*).

³³ *Hymns Old and New* (Kevin Mayhew Ltd 1977). Later verscheen een gereviseerde nieuwe editie.

³⁴ *The celebration Hymnal for Everyone* (Londen 1976¹); het bevat 871 gezangen voor de eucharistie plus 11 liturgische evergreens.

³⁵ *Praise the Lord* (Londen 1974²).

Repertoria – een oud verschijnsel

Ik stelde al dat het in de kwestie repertorium–liedbundel uiteraard van belang is wat men onder een ‘repertorium’ mag en moet verstaan. Voor de muzikwereld is een repertorium de repertoirelijst van een uitvoerend musicus, van een koor of van een gemeenschap. Het repertorium van deze laatste is de inhoudsopgave van haar eigen zangbundel. Het is een brede term, omdat een repertoire in principe nooit vaststaat: de artiest kan altijd nummers aan zijn/haar repertoire toevoegen of van de lijst verwijderen. En een gemeenschap kan te allen tijde overgaan op een nieuwe liedbundel. Door deze openheid verschilt een repertorium wezenlijk van een directorium, een soort kalender van vastgelegde gegevens.

De kerkmuzikale praktijk beschikt vanouds over meerdere soorten repertoria:

1. Allereerst en vooral is er het exclusieve officiële muzikale repertoire van de liturgie, de toonzetting van de liturgische teksten van het *Romeins Missaal*. Het vindt zijn weerslag in het gregoriaanse *Graduale Romanum* en de gregoriaanse boeken voor andere onderdelen van de liturgie, waarvan de meest belangrijke zijn het *Antiphonale Romanum*³⁶ en het *Vesperale Romanum*.³⁷ Na de invoering van de driejarige lezingencyclus en andere veranderingen van de liturgische teksten, ingevoerd tijdens het Tweede Vaticaans Concilie in de 1960 jaren, is het *Graduale Romanum* van 1908 in 1974 vernieuwd.³⁸ Helaas hebben met name de antwoordpsalmen na de eerste lezing in het nieuwe Graduale (nog) geen adequate weerslag gevonden. Er werd enkel zo goed mogelijk gekozen uit het bestaande oude gregoriaanse fonds. Ook bestaat er discrepantie tussen de Latijnse tekst van veel eeuwenoude gregoriaanse gezangen en die van het huidige *Missale Romanum*. Er wordt momenteel tevens gewerkt aan de vernieuwing van *Antiphonale* en *Vesperale*.

2. Afgezien van het gregoriaans bestaat er voor de rooms-katholieke Kerk vanouds geen officieel repertorium van geestelijke liederen. Geestelijke liederen waren altijd van het volk en zijn (regionale) cultuur. Spoedig na de ontdekking van de boekdrukkunst hebben boekdrukkers en uitgeverijen de repertoria aan geliefde geestelijke gezangen van de gelovige gemeenschappen in druk uitgegeven. Daarbij heeft ongeveer altijd gegolden, dat geliefdheid bij het volk het veelal gewonnen heeft van officiële voorkeuren. Sommige bundels zijn lang meegegaan en verschenen in vele elkaar opvolgende edities met een slechts summier aangepast repertoire. Wel verscheen om de zoveel tijd een ‘geheel herziene’ uitgave. Voor Nederland is de meest bekende van het genre wellicht *Het evangelische visnet*, dat in 1676 in Amsterdam verscheen, en waarvan herdrukken bekend zijn tot 1809. In de twintigste eeuw waren lange tijd *Het Gulden*

³⁶ *Antiphonale sacrosanctae Romanae Ecclesiae pro diurnis horis* etc. (Parijs, Desclée 1924).

³⁷ *Vesperale Romanum cum cantu gregoriano* etc. (Parijs, Desclée 1924).

³⁸ *Graduale sacrosanctae Romanae Ecclesiae de tempore et de sanctis* etc. (Solesmes 1974).

Wierookvat en *Psalterke* in omloop.³⁹ Was in de vroegere liturgie de liedbundel van een gemeenschap in feite de uitgewerkte bundeling van haar repertoire aan geestelijke gezangen, een soort tussenvorm tussen liedbundel en repertoire was de tekstbundel-zonder-melodie, zoals bijvoorbeeld het genoemde *Visnet*. Men kende immers zijn repertoire uit het hoofd en had enkel behoefte aan een geheugensteun voor de tekst.

3. Met name de uitgeverijen Desclée te Doornik en Pustet te Regensburg hebben zich er in het verleden voor ingezet de kerkkoren bij te staan bij het samenstellen van hun (vooral) gregoriaanse repertorium. Dit deden ze door de uitgave van selecties uit de officiële liturgische zangbundels ten behoeve van een meer praktisch gebruik daarvan. De Desclée-uitgaven werden bijna alle verzorgd door de Benedictijner monniken van Solesmes en hebben (wegens die vertrouwde naam?) de grootste verspreiding gekregen. Dit waren dus geen voorgeschreven herbundelingen, geen verplichte gezangen uit de betreffende boeken, maar 'handige' selecties van de meest gebruikte gezangen daaruit. De meest verspreide daarvan is het *Liber Usualis*,⁴⁰ een selectie uit *Graduale*, *Vesperale* en *Missaal*. Andere titels uit het waarlijk grote aanbod zijn *Officium et Missae in nativitate Domini*,⁴¹ *Cantus ecclesiastici*⁴² en *Officium et Missa Majoris Hebdomadae*.⁴³

4. Tenslotte zijn er de zogenoemde 'eenheidsbundels' die door kerkelijke hogerhand werden uitgegeven tijdens een bloeiperiode van het devotioneel getinte religieuze lied. Hun bedoeling was eenheid te scheppen in de vele varianten waarin bepaalde liederen in omloop waren gekomen. Een niet minder belangrijke reden van deze behoefte aan eenheid was de zorg om het graag gezongen, alom bekende lied voor de praktijk te bewaren, het lied dus waarvan de 'taal' vooral die van zijn melodie is, en dat het vierende element optimaal tot zijn recht laat komen. Bekende voorbeelden zijn de *Canon of Eenheidsbundel van kerkelijke liederen*, in 1935 uitgegeven door de Nederlandse St.-Gregorius-vereni-

³⁹ Vgl. voor deze en andere liedbundels A. VERNOOIJ: *Het rooms-katholieke devotielied in Nederland vanaf 1800* (Utrecht 1990). Vgl. ook H. ROES: *Katholieke Geestelijke Liederboekjes uit vroeger eeuwen* (Overdruk uit *Gregoriusblad*, z.j.); D. SCHEURLEER: *Nederlandsche Liedboeken. Lijst der in Nederland tot het jaar 1800 uitgegeven liedboeken* (Den Haag 1912, eerste supplement 1923); C. HÖWELER & F. MATTER: *Fontes hymnodiae Neerlandicae impressi 1539-1700* (Nieuwkoop 1985).

⁴⁰ *Liber usualis Missae et officii pro Dominicis et festis I. vel II. classis. Cum cantu gregoriano ex editione Vaticana adamussum excerpto et rhythmicis signis in subsidium cantorum a Solesmensis monachis diligenter ornato* (Parijs, Desclée 1924).

⁴¹ *Officium et Missae in nativitate Domini juxta ordinem breviarii et missalis Romani etc.* (Parijs, Desclée 1926).

⁴² *Cantus ecclesiastici juxta Editionem Vaticanam ad usum Clericorum collecti et illustrati* (Regensburg, Pustet 1911).

⁴³ *Officium et Missa ultimi tridui majoris hebdomadae nec non et Dominicae Resurrectionis* (Parijs, Desclée 1923).

ging⁴⁴ en het *Einheitslieder der deutschen Bistümer*,⁴⁵ die beide een vrij theoretisch en onopvallend bestaan hebben geleid. Bedoeling was deze selectie in alle toekomstig uit te geven liedbundels te integreren. Niet onvermeld mag het bundeltje *Iubilare Deo* blijven, dat in 1974 op verzoek van paus Paulus VI aan alle bisschoppen werd gestuurd door de Congregatie voor de Goddelijke Eredienst, met de bedoeling een minimaal repertoire aan gregoriaanse gezangen (31 gezangen, onderverdeeld in *Cantus Missae* en *Cantus variis*) blijvend in de wereldkerk gezongen te houden.⁴⁶ In 1986 publiceerde de Congregatie onder dezelfde titel een uitbreiding (tot 57 gezangen) van de serie, die merkwaardigerwijs pas in 1999 in druk verscheen.⁴⁷ Doel was om het gregoriaans nog meer de *cantus commune unitatis vinculum* – ‘volkszang als teken van eenheid’ te doen zijn.

Een voorbeeld uit Italië

Het boven al summier omschreven Italiaanse *Repertorio nazionale de canti per la liturgia* (2000) bestaat, zoals al gemeld, uit enkel de tekst-incipits van 360 gezangen. Deze worden tweemaal afgedrukt, eerst in het kader van het liturgisch jaar met een summiere aanduiding van hun liturgisch genre en tekstinhoud, daarna alfabetisch met annotaties omtrent de auteurs, herkomst en (dus) vindplaats van de melodie. Voor het misordinarium werden 38 titels geselecteerd, daarna achtereenvolgens 22 voor de Advent, 10 voor de Kersttijd, 23 voor de Veertigdagentijd, 13 voor Palmzondag, 3 voor de wijding van het chrisma op Witte Donderdag, 11 voor Witte Donderdag zelf, 21 voor de ‘viering van het lijden van de Heer’, 22 voor de Paaswake, 27 voor Pasen en de tijd van Pasen, 10 voor de feesten van de Heer (Christus Koning – Drie-eenheid – Kerkwijding), 18 voor Mariafeesten (onder andere de gregoriaanse Maria-antifonen), 24 voor heiligenfeesten, 48 voor de ‘zondagen door het jaar’, 34 voor de uitvaartliturgie en 36 voor de *culto eucharistico*.

Het *Repertorio* blijkt niet een soort Italiaans Graduale te zijn, maar een selectie van enkele ordinariumgezangen, een klein aantal op meerdere (zon)dagen geschikte propriumgezangen en een kleine keur aan traditionele devotieliederen. Een uitzondering moet gemaakt worden voor de Goede Week, waar de grote lijst van titels (veelal de teksten van het Altaarmissaal en het Lectionarium) voorziet in een geschikt liturgisch gezang voor alle onderdelen van de vieringen. De volgorde van opsomming is niet volgens liturgisch genre of de plaats in de liturgie, maar alfabetisch. Zo staan bijvoorbeeld ook de 48 gezangen voor de zondagen door het jaar in alfabetische volgorde en wordt in die categorie geen

⁴⁴ *Canon of Eenheidbundel van kerkelijke liederen* (Tilburg 1935). Het bundeltje bevat 22 liederen. Vgl. A. VERNOOIJ: *Het rooms-katholieke devotielied* 126-137.

⁴⁵ *Einheitslieder der deutschen Bistümer* (Freiburg i.Br. 1947). In 1916 was er een *Einheitsgesangbuch* aan vooraf gegaan.

⁴⁶ *Iubilare Deo. Cantus gregoriani faciliores quos fideles discant oportet ad mentem Constitutionis Concilii Vaticani II de Sacra Liturgia* (Typis polyglottis Vaticanis 1974).

⁴⁷ *Iubilare Deo. Cantus gregoriani faciliores* (Libreria Editrice Vaticana 1999).

enkele zondag concreet vermeld. Verwijzingen naar propriumteksten uit het *Romeins Missaal* ontbreken. De kleine letters onder elke titel verwijzen naar liturgisch genre en tekstinhoud. Twee voorbeelden: Nr. 245 luidt in zijn geheel: *Tendo la mano. Inno. Sete di Dio*.⁴⁸ De (tweede) annotatielijst achterin meldt dat D. Rimaud en E. Costa de auteurs van de tekst zijn en M. Deflorian de componist. Nr. 242: *Rinati alla luce. Strofe e ritornello, Ingresso; Vari temi*.⁴⁹ Ook het oude religieuze lied ontbreekt niet; zo willen de bisschoppen *Tu scendi dalle stelle*,⁵⁰ het 'Stille Nacht' van de Italiaanse sentimentele kerstvolkscultuur, niet missen.

In het voorwoord op de bundel wordt uitgebreid ingegaan op het waarom van de uitgave. De bisschoppen beginnen met de hoop uit te spreken dat in bisdommen en parochies de leiders van de liturgie breed zullen putten uit de hen voorgelegde verzameling en zich er door zullen laten inspireren bij hun eigen concrete liedkeuzes. Vervolgens stellen ze nadrukkelijk geen afgesloten en definitief geheel hebben aangeboden. Zo ontbreken, stellen ze, gezangen voor 'vrome oefeningen' en bij uitingen van volksvroomheid. Ook zeggen ze niet te hebben omgezien naar ritmische gezangen voor jongeren of naar typische kinderliederen: dat is een zorg voor later. Als een bisdom, regio of parochie over een eigen liedbundel beschikt, wordt gevraagd om in een nieuwe uitgave daarvan het *Repertorio nazionale* op te nemen, in zijn geheel of minstens een gedeelte ervan. Daar waar men 'nog niet beschikt over een eigen liedbundel' zou het nu voorgelegde repertorium er de 'eerste kern' van kunnen zijn, waaromheen dan stap voor stap een verzameling samengesteld zou kunnen worden, aangepast aan de vragen van bisdom of regio. Het zou ideaal zijn, wanneer in korte tijd minstens een deel van het nationaal repertorium de basis van liturgische volkszang in Italië zou worden.

De volgende criteria hebben de keuze van de gezangen bepaald:⁵¹

1. Het betreffende gezang moet *pertinenza rituale* hebben; het moet derhalve ritueel relevant zijn, 'zodat iedere gezongen deelname een integraal en authentiek element van het liturgisch gebeuren kan zijn'.
2. Belangrijk is de 'waarheid' van een gezang: het moet uitdrukking zijn van het geloof der Kerk, zoals dat in de liturgie tot uitdrukking komt. 'Een tekst is niet geschikt en wordt niet automatisch liturgisch door het simpele feit dat hij in een liturgieviering gezongen wordt. Niet elke gebruikte tekst is diep genoeg voor de viering of vertolkt het geloof en het collectief gevoel van een volk. Niet elke tekst is een inleiding op het mysterie van de dag of heeft betrekking op het liturgische feest'.

⁴⁸ 'Ik strek mijn hand uit. Hymne. Dorst naar God'.

⁴⁹ 'Herboren tot het licht. Strofen en refrein. Intrede; meerdere thema's'.

⁵⁰ 'U daalt vanaf de sterren'. Tekst en melodie van S. Alphonso Maria de Liguori (1697-1787).

⁵¹ Vgl. het *Premessa* van de bundel en A. PARISI: 'Note sull' utilizzo del repertorio nazionale', in *Vita pastorale* (2000) afl. 5, 40-46; ook gepubliceerd op de website van de Associazione Italiana Organisti Di Chiesa (www.organisti.it/repertorio_naz_canti_liturg.htm).

3. Tenslotte moet een liturgisch gezang voldoende kwaliteit bevatten op gebied van tekst en melodie.

Blijkbaar kwamen er vragen omtrent het vermeende exclusieve karakter van het *Repertorio*, want in een latere *precisazione* wordt door Nationaal Bureau voor Liturgie op zijn website⁵² nadrukkelijk verklaard dat

de bedoeling van de publicatie van deze landelijke selectie van gezangen ('NB niet: van dé gezangen') niet is een exclusieve en onaanvechtbare (*inappellabile*) lijst vast te stellen, die het gebruik van andere gezangen onwettig zou maken (...) Andere gezangen, die vandaag of morgen in omloop zijn of komen, kunnen in meer of mindere mate goed van kwaliteit zijn en zijn niet vanaf nu verboden.

Ook een Nederlands repertorium?

Terwijl elders in Europa het *directorium seu repertorium* van artikel 108 van de instructie *Liturghiam authenticam* wordt opgevat als een niet-exclusieve lijst van letterlijk voorbeeldige gezangen, een repertorium dus, lijkt het er op dat er in Nederland door de Nationale Raad voor de Liturgie (NRL), die zich tot taak heeft gesteld de Vaticaanse opdracht te vervullen, wordt gewerkt aan de samenstelling van een lijst van wettige liturgische gezangen, aan een andere gezangen uitsluitend directorium van officiële liturgische gezangen, aan een 'graduale in de volkstaal', zoals de secretaris van de NRL het project omschrijft.⁵³ De NRL heeft geen beperkt basisrepertoire voor ogen, dat de kern zou moeten vormen van komende liturgische gezangenbundels, maar 'graduales in de volkstaal, die geschikte liturgische gezangen bieden voor de afzonderlijke vieringen in de loop van het liturgisch jaar en voor de verschillende onderdelen'.⁵⁴ Om deze opzet authentiek te doen zijn, werd in de door de NRL verzorgde vertaling van de instructie de zinsnede *directorium seu repertorium*, wat ik zou willen vertalen als 'directorium in de zin van een repertorium', vertaald met 'een directorium of overzicht van teksten'. Er werd blijkbaar bewust gekozen voor een uitleg van de Vaticaanse bedoeling in de richting van een vaststaande 'kalender' van gezangen.

Er zal in de bestaande liederenschat een onderscheid gemaakt moeten worden. Dit betekent echter geen stilstand; ook nieuwe liturgische liederen zullen geschreven en gecomponeerd moeten worden. Maar welke normen worden aangelegd om te be-

⁵² www.chiesacattolica.it, d.d. 10 mei 2000.

⁵³ J. HERMANS: 'Op weg naar een directorium voor liturgische gezangen. Achtergronden en liturgische criteria', in *Herbronning van de Eredienst. Veertig jaar Constitutie over de Liturgie van Vaticanum II*, speciaalnummer *Communio*, *Internationaal Katholiek Tijdschrift* 28 (2003, nr.5-6, 102(414)-121(433), p. 120(432).

⁵⁴ J. HERMANS: 'Op weg naar een directorium' 432.

oordelen of een lied in aanmerking komt voor erkenning door de bisschoppenconferenties en de bevoegde Romeinse instanties?⁵⁵

Om dit uitgangspunt duidelijk in artikel 108 te kunnen lezen werd in de Nederlandse vertaling ook op een andere plaats van het origineel afgeweken. De zinsnede *Si a populo fideli diffusius adhibentur, satis sint stabiles, ita ut confusio in populo vitetur* werd vertaald met ‘Als zij (=de bedoelde liederen, AV) vrij algemeen door het gelovige volk worden gezongen, dienen zij zo weinig mogelijk te veranderen, zodat verwarring onder het volk vermeden wordt’. Zo vertaald zou in deze regels inderdaad een vraag gelezen kunnen worden naar vastgestelde liederen voor bepaalde momenten en dagen van liturgie en liturgisch jaar. Het zal wel te ver gezocht zijn om vervolgens in het *diffusius adhibentur* een element van vertrouwen te bespeuren, in de zin dat een gezang alleen liturgisch zou zijn als het ‘vrij algemeen’ wordt gezongen en de tekst niet meer wordt veranderd. Waarschijnlijk is de bedoeling van deze zinsnede een andere, die overeenkomt met de *pertinenzza rituale* van het Italiaanse *Repertorio*. De term *stabiles* (stabiël) verwijst immers niet naar een vastliggende tekst, maar naar een blijvend, stabiel gebruik van een gezang. Artikel 108 vraagt dus niet om een serie vastliggende teksten, een soort *Graduale*, maar om een aantal blijvend gezongen liederen, die de kern worden van het repertoire van een gelovige gemeenschap. Een betere vertaling van de bedoelde zinsnede zou mijns inziens wezen ‘Als ze vrij algemeen door het gelovige volk gezongen worden, zouden ze blijvend moeten worden gebruikt, zodat verwarring onder het volk vermeden wordt’. Ook elders in Europa is men, zoals ik hoop te hebben aangetoond, deze uitleg toegedaan. In de inleiding op het jaarlijks uitgegeven *Directorium voor de Nederlandse Kerkprovincie* wordt overigens gesproken niet gesproken van een ‘directorium’, maar van een ‘repertorium van liturgische gezangen’.⁵⁶

Tenslotte

Repertoria van liturgische liederen zijn een goede zaak. In het verleden heeft een liturgie vierende gemeenschap telkens behoefte gevoeld om uit het altijd overvloedige aanbod een eigen selectie van gezangen samen te stellen, waarmee zij zich profileert en telkens weer tot ware gemeenschap samengesmeed wordt. Op basis van zowel de traditie, als de opvattingen daaromtrent in de landen om ons heen, als artikel 108 kan een hedendaags algemeen geldend repertorium daarom enkel bestaan uit een aantal gezangen die ofwel het hele jaar door, ofwel in een bepaalde liturgische periode (zoals bijvoorbeeld Advent, Veertigdagen- of Paastijd), ofwel bij de toediening van sacramenten (zoals vooral doop

⁵⁵ J. HERMANS: ‘Op weg naar een directorium’ 414-415.

⁵⁶ *Directorium voor de Nederlandse Kerkprovincie* (Zeist 2004) 3.

en huwelijk) gezongen kunnen worden. Ook de voor het kerkelijk-religieus leven onmisbare devotiepraktijken zullen erin gevoed moeten worden.

De gezangen van het repertorium vormen eigenlijk een onmisbaar liturgie-eigen genre. Ze worden vooral gezongen op momenten dat het vieren door de gemeenschap van haar eenheid en saamhorigheid voorop staat. De gemeente moet op bepaalde ogenblikken, zoals bijvoorbeeld aan het begin en het eind van de viering, volop en voluit kunnen zingen. Daartoe heeft zij, anders dan bijvoorbeeld bij de antwoordpsalm, behoefte aan gezangen waarvan het herkenningselement een belangrijk element is en waar bij het zingen naast de tekst vooral ook de melodie een grote rol speelt. De rituele relevantie van dit genre bestaat met name uit een vermogen iedere gezongen deelname een integraal en authentiek element van het liturgisch gebeuren te doen zijn. Artikel 108 spreekt van gezangen, die 'de gevoeligheid voor het gemeenschappelijk geloof en voor de liefdesgemeenschap' bevorderen. Naast het repertorium van gezangen is de liturgische praktijk vervolgens gediend met een Psalterium met psalmzettingen (vooral) in de responsoriale vorm en een Kyriale met ordinariumgezangen. Overigens kan de roep van *Liturgiam Authenticam* om voldoende kwaliteit van teksten en melodieën niet genoeg onderstreept worden.

Ook de liturgist Pierangelo Sequeri hecht belang aan het samenstellen van repertoria:

Competente mensen zouden telkens weer en met zorg repertoria van liturgische gezangen moeten samenstellen en deze voortdurend moeten aanpassen aan nieuwe tijdsomstandigheden. Onder de vele voordelen daarvan noem ik de vorming van een gemeenschappelijk basisrepertoire en van voorbeeldmodellen. Ook is een dergelijk repertorium een hulpmiddel voor minder creatieve gemeenschappen en kan het excessen in allerlei richtingen tegengaan. Vervolgens kan zo'n repertorium een stimulans betekenen voor het scheppen van een traditie, welke verdient aangevuld te worden en verder ontwikkeld. Een repertorium is tenslotte een educatief iets, namelijk een origineel en effectief middel tot mistagogische catechese.⁵⁷

Summary

In an increasing number of European countries new hymnbooks for liturgical use are being prepared or have recently been published. In the same time 'Rome' has ordered the preparation of a *directorium seu repertorium* of liturgical songs. How can the latter be understood in comparison with the first? In the Netherlands one speaks of a 'graduale' of liturgical songs. This article discusses the blessings and disadvantages of such a repertorium.

⁵⁷ Geciteerd in A. PARISI: 'Note sull' utilizzo del repertorio nazionale', in *Vita pastorale* (2000, afl. 5) 45.

Anton Vernooij is tot 1 november 2005 bijzonder hoogleraar liturgische muziek aan de Theologische Faculteit Tilburg en was voordien verbonden aan het Nederlands Instituut voor Kerkmuziek en de Hogeschool voor de Kunsten, beiden in Utrecht; a.vernooij@wxs.nl.